

ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ЩОДО СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Барбашова Ірина Анатоліївна,

д. пед. н., доцентка,

професорка катедри педагогіки,

Бердянський державний педагогічний університет

м. Київ, Україна

i.a.barbashova@gmail.com

Вступ. Реформування початкової ланки освіти зумовлює усвідомлення нормативних вимог щодо організації сенсорного розвитку молодших школярів [1], а саме формування в них зорових (колірних і просторових), слухових (фонематичних і музичних) і дотикових (просторових і фізико-механічних) чуттєвих процесів.

Мета роботи полягає в оцінюванні програмного ресурсу вдосконалення перцепції здобувачів початкової освіти.

Матеріали і методи. Оцінювання виконано на основі аналізу освітніх програм, розроблених двома авторськими групами – під керівництвом Олександри Савченко і Романа Шияна [2; 3].

Результати й обговорення. Змістові можливості розвитку *колірного зорового сприймання* відображено в програмах із мистецької освітньої галузі. Очікувані результати сенсорно спрямованого навчання полягають у формуванні в молодших школярів уявлень про ахроматичні/хроматичні, основні/похідні, теплі/холодні, контрастні кольори, відтінки кольорів за світлотою і насиченістю – світлі/темні та яскраві/тьмяні кольори. Проте не передбачено ознайомлення зі спектром як загальноприйнятою системою кольорів і послідовністю кольорів у ньому, спектральними/неспектральними, а також спорідненими кольорами, що є протилежними контрастним.

Видами діяльності, які сприятимуть опануванню способів обстеження колірних властивостей об'єктів навколишнього світу, визнано такі: а) художньо-практична – малювання графічними та живописними матеріалами (традиційними і сучасними), використання різних кольорів та їх відтінків для створення візуальних образів, експериментування з кольорами, застосування контрасту кольорів, дослідження довкілля та виявлення в ньому цікавих, незвичайних об'єктів для створення художніх образів, прикрашання місця, де учень навчається, живе; б) сприймання й інтерпретація мистецтва – споглядання творів різних видів мистецтва, виявлення та вербальна характеристика вражень і емоцій, які вони викликали, визначення засобів виразності твору, обговорення мистецького твору з використанням знайомих мистецьких термінів, порівняння природних образів довкілля з їх художнім (декоративним) утіленням; в) комунікація через мистецтво – презентація власних творчих досягнень та їх опис, колективне виконання творчих задумів (оформлення класної кімнати, створення колективних художніх композицій, флешмоби тощо), проведення шкільних мистецьких заходів (виставок, конкурсів).

Потенціал удосконалення *просторового зорового сприймання* вміщують програми з математичної освітньої галузі. Очікуваними результатами навчання цього виду сприймання є формування в здобувачів уявлень про розміщення об'єктів у просторі та геометричні фігури, класифіковані на плоскі – трикутник, чотирикутник, прямокутник, квадрат, круг, коло, точка, пряма, промінь, відрізок, ламана, кути (прямі та непрямі – гості, тупі); об'ємні – куля, куб (прямокутний паралелепіпед), циліндр, конус, піраміда. Передбачено також ознайомлення учнів із довжиною, про інші ж виміри розміру – ширину, висоту, товщину – у програмах не йдеться.

Засвоєння способів обстеження просторових об'єктів зможуть забезпечити навчальні дії з: а) вимірювання величин – вимірювання довжини за допомогою вимірювальних приладів (лінійка) та підручних засобів (стрічка, сірникова коробка тощо), порівняння довжини відрізків, сторін геометричних фігур; б) дослідження просторових відношень і геометричних фігур різних форм –

орієнтування на площині і в просторі, планування маршруту пересування та рух за визначеним маршрутом, опис або схематичне зображення розміщення, напрямків руху об'єктів; розпізнавання і класифікація геометричних фігур за істотними ознаками (формою, величиною); співвіднесення реальних об'єктів із моделями та зображеннями геометричних фігур; визначення геометричних фігур у фігурах складної конфігурації, на предметах навколишнього середовища, малюнках; в) конструювання площинних та об'ємних фігур – моделювання геометричних фігур із підручного матеріалу; креслення відрізків заданої довжини, прямого кута за допомогою косинця, побудова прямокутника (квадрата) на аркуші в клітинку, площинних фігур (трикутника, прямокутника, кола) за заданими розмірами; створення різних конструкцій із поєднанням площинних та об'ємних фігур тощо.

Змістовий ресурс початкової освіти з розвитку *фонематичного слухового сприймання* молодших школярів відбивають програми з мовно-літературної галузі. Очікуваними результатами засвоєння змісту цієї галузі є сформовані в здобувачів уявлення про: звуки навколишнього світу та звуки мовлення, голосні та приголосні звуки; склад, наголос, склади ненаголошені/наголошені; голосні наголошені/ненаголошені; приголосні тверді/м'які (за програмою, розробленою під керівництвом Романа Шияна, приголосні тверді/м'які/пом'якшені), дзвінки/глухі, подовжені.

У програмах ретельно дібрано навчальні дії, що сприятимуть виробленню способів обстеження мовленнєвих звуків: а) спостереження за мовними одиницями та явищами – аналіз звукового складу слова (відтворення ланцюжка звуків у почутому слові, визначення кількості складів, наголошеного і ненаголошених складів, характеристика голосних та приголосних звуків); б) експериментування зі звуками і словами – творення нових слів на основі запропонованих (заміна, додавання, вилучення звуків і складів, змінення послідовності складів тощо); в) удосконалення правильної вимови – вимова слова з апострофом, звуками [г], [дж], [дз], [дз'], дзвінком приголосним звуком у

кінці слова і складу перед глухим, ненаголошеними голосними [е], [и], подовженими приголосними звуками.

Зміст початкової освіти, спрямований на розвиток *музичного слухового сприймання*, презентовано в програмах із мистецької галузі. Очікувані результати опанування цієї галузі полягають у формуванні в учнів уявлень про відмінності звуків музики за висотою (звуки високого, середнього, низького регістрів); тривалістю (ціла, половинна, чверть, восьма ноти, їх ритмічні послідовності в певному темпі – повільному, помірному, швидкому); динамікою (гучно, тихо), тембром (звучання хору та оркестру, окремих музичних інструментів – сопілки, бубна, барабана, скрипки, бандури, фортепіано тощо).

Доцільними для вдосконалення способів обстеження музичних звуків у програмах визнано такі види діяльності: а) художньо-практична – спів вокальних вправ, дитячих пісень, гра в ансамблі простих композицій, вивчення нотної грамоти, виконання елементарних танцювальних рухів у ритмі і темпі музики, вокальна й інструментальна імпровізація; б) сприймання та інтерпретація мистецтва – розрізнення та характеристика елементів музичної мови: руху мелодії, темпу, динаміки, ритму, регістру, тембру, ладу звучання; в) комунікація через мистецтво – презентація створених музичних образів у співах, інструментальному музикуванні, музично-ритмічних рухах, обговорення з іншими вражень від сприймання творів музичного мистецтва, участь у шкільних мистецьких заходах – концертах, конкурсах, святах, інсценізаціях народних обрядів, артмобах тощо.

Зміст розвитку *дотикових відчуттів* – просторових і фізико-механічних – повніше представлено в програмах із технологічної освітньої галузі. Удосконалення дотикової перцепції не має в нормативних документах самотійного статусу і підпорядковано формуванню в дітей умінь виготовляти певні вироби. Для формування *просторового дотику* найбільші можливості має проєктно-технологічна діяльність, що включає: а) розпізнавання конструкційних матеріалів візуально та на дотик; б) розмітку деталей за допомогою шаблонів, трафаретів, креслярських інструментів та вирізування розмічених деталей;

розміщення елементів виробу на площині, з'єднання елементів у виріб; в) конструювання й моделювання виробів із готових елементів – плоских та об'ємних геометричних форм, заданих форм із використанням Танграму (орієнтуючись лише на обрис силуету), архітектурних споруд, транспортних засобів, веж, роботів, паперових моделей із рухомими деталями; г) створення композицій із природних матеріалів, сюжетних аплікацій і колажів за зображеннями, зразком або власним задумом. Виявлення просторових властивостей об'єктів у цих видах діяльності може здійснюватися шляхом їхнього бімодального, зокрема зорово-дотикового обстеження, у якому дотикові відчуття виконують не головну, а додаткову функцію. Результатів навчання здобувачів суто дотикової перцепції (за умов виключення зору) у програмах не визначено.

Розвиток *фізико-механічного сприймання* рекомендовано здійснювати за допомогою зворотної комбінації аналізаторів, у якій дотику належить головна функція, а зору – додаткова. Йдеться про організацію обстеження молодшими школярами різноманітних матеріалів – паперу, картону пінопласту, пластиліну, полімерної глини, солоного тіста, ниток, тканин, дроту, фольги, пластику, деревини, шпону, металу, крупи, насіння, природних матеріалів тощо – під час виконання певних технологічних операцій: згинання, складання, скручування, рвання, зібгання, різання, склеювання, зв'язування, ліплення, причіплювання. Найефективнішими в цьому контексті можна вважати такі передбачені в програмах навчальні дії: а) збір і сортування матеріалів; б) дослідження властивостей матеріалів на дотик та візуально, розрізнення їх за походженням; в) виготовлення виробів у техніках ліплення, плетіння, мозаїки, пап'є-маше, скрапбукінгу, аплікації, квілінгу, витинанки, шиття, різьблення; г) оздоблення виготовлених виробів різними матеріалами – бісером, блискітками, лелітками, тасьмою, стрічками, гудзиками, намистинами тощо; д) побутове самообслуговування – ремонт незначних пошкоджень предметів побуту, книг, іграшок, шкільного приладдя, пришивання гудзиків, догляд за одягом і взуттям. На вдосконалення фізико-механічних відчуттів спрямований також зміст

природничої освітньої галузі, зокрема її змістової лінії “Людина і природа”, завданням якої є формування в учнів уявлень про природні об’єкти та явища і навичок спостерігати за ними; ознайомлення з властивостями повітря, води, снігу, льоду, ґрунту, гірських порід, корисних копалин і проведення дослідів щодо їх обстеження. Разом із тим, які ж саме властивості матеріалів здобувачі мають навчитися досліджувати (наприклад, твердість і м’якість, міцність і крихкість, пружність і пластичність, шорсткість і гладкість, температуру тощо), у програмах не вказано.

Висновки. Отже, освітній стандарт і освітні програми для 1–4 класів містять цілком визначені вимоги щодо сенсорного розвитку молодших школярів:

- цільовими напрямками піднесення чуттєвої сфери дитячої особистості є формування зорового (колірного і просторового), слухового (фонематичного і музичного) і дотикового (фізико-механічного і просторового) сприймання;
- у програмах розвиток сенсорики як самостійне завдання не виокремлений і є складником загальної мети навчання окремих освітніх галузей;
- чуттєві процеси різної модальності визначено в програмах нерівномірно: питому вагу серед них складають зорові та слухові, формування ж дотикових окреслено непрямо (опосередковано).

Список літератури

1. Барбашова І. А. Дидактична система сенсорного розвитку молодших школярів: теорія і практика : монографія. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. 499 с.

2. Про затвердження типових освітніх програм для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти : Наказ МОН України від 08.10.2019 № 1272. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-1-2-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 07.07.2022).

3. Про затвердження типових освітніх програм для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти : Наказ МОН України від 08.10.2019 № 1273. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-3-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-1273> (дата звернення: 07.07.2022).